

УДК 65.012.8:332.12

Андрушкевич Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Черкаської філії Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»

ИНДИКАТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

INDICATIVE ASSESSMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMIC ENTITIES

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність детального виділення структурних елементів, близьких за своїм значенням, на групи з метою поглибленого розкриття змісту понять «економічна безпека» і «стійкий розвиток». Виправдано доцільність розширення класичної моделі стійкого розвитку. Розподілено заходи й інструменти впливу за елементами моделі стійкого розвитку. Сформовано систему індикаторів оцінювання економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, стійкий розвиток, модель стійкого розвитку, структурні елементи економічної безпеки, потенціал економічної системи.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована необходимость детального выделения структурных элементов, близких по своему значению, на группы с целью углубленного раскрытия содержания понятий «экономическая безопасность» и «устойчивое развитие». Оправдана целесообразность расширения классической модели устойчивого развития. Осуществлено распределение мер и инструментов воздействия по элементам модели устойчивого развития. Сформирована система индикаторов оценки экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, устойчивое развитие, модель устойчивого развития, структурные элементы экономической безопасности, потенциал экономической системы.

ANNOTATION

The author substantiates the necessity of a detailed selection of the structural elements close in its meaning to the group for in-depth disclosure of the concepts of "economic security" and "sustainable development". The author justified the rationale for the extension of the classical model of sustainable development. The author implemented distribution of measures and instruments of influence on the model elements of sustainable development. The system of indicators for assessing economic security was formed.

Keywords: economic security, sustainable development, sustainable development model, structural elements of economic security, potential of economic system.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку в період глобалізації всі національні господарства тісно взаємопов'язані й залежні один від одного, що неухильно зумовлює зростання конкурентної боротьби між ними. Росія, ставши на шлях трансформації національного господарства пізніше за провідних економічно розвинених країн, гостро стикається з проблемою забезпечення своєї економічної безпеки. Розуміючи важливість цієї проблеми, російське держава в особі певних органів державної влади й управління формує макроекономічну політику з метою зміцнення стабільності національного господарства, що є важливою умовою забезпечення економічної безпеки. Отже, поняття

«економічна безпека» і «стійкий розвиток» тісно взаємопов'язані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної безпеки у вітчизняній науковій літературі почали порушувати в період трансформації української економіки, з'явилися роботи А. Наливайко, В. Новицького, В. Соловйова, Л. Федулової, Д. Черваньова, Н. Чухрай, Ю. Яковця та інших.

Останніми роками посилилася увага як зарубіжних, так і вітчизняних учених до розроблення теорії стійкого розвитку. Великий унесок у формування теорії стійкого соціально-економічного розвитку був зроблений такими зарубіжними вченими, як Р. Брундтланд, Д. Габор, А. Сен, М. Стронг, В. Леонт'єв, Е. Ласло, М. Месарович, Д. Мудоуз, Е. Пестель, Я. Тінберген, Дж. Форрестер, Л. Хенса. У галузі стійкого розвитку варто відзначити роботи вітчизняних учених: О. Ареф'євої, Ю. Бажала, Ю. Барташевської, В. Василенка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Герасимчука, С. Гуткевич, С. Ілляшенка, Г. Кіндрацької, С. Козаченка, А. Кузнецова, О. Кузьміна, О. Лапко, О. Маслак, Т. Вяткіної.

Гідно оцінюючи їх позитивний вклад у вирішення поставлених проблем, слід зазначити, що праці перелічених дослідників охоплюють лише окремі теоретичні й методологічні аспекти досліджуваної галузі.

Мета статті. Мета дослідження полягає в розробленні теоретичних положень забезпечення економічної безпеки стійкого розвитку суб'єктів господарювання України.

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу різних визначень понять «економічна безпека» і «стійкий розвиток» було виявлено, що сукупність структурних елементів досить велика, тому її доцільно поділити на певні групи, близькі за своєю спрямованістю. Усі елементи кожного з понять внутрішньо тісно взаємопов'язані. Найбільш яскраво внутрішній взаємозв'язок кожного поняття виявляється через таку групу структурних елементів, як стабільність, стійкість, збалансованість і рівновага економічної системи (група 3). Разом із тим у таблиці 1 показано, що зв'язок між структурними елементами понять «економічна безпека» і «стійкий розвиток» також спостерігається че-

рез інші групи структурних елементів (група 1, 4, 5, 6).

Взаємозв'язок понять «економічна безпека» і «стійкий розвиток» можна визначати через стійкий розвиток. У свою чергу, під стійким розвитком розуміється здатність економічної системи зберігати свою цілісність, перебудовуватися і якісно змінюватися за заданим державними інститутами напрямками економічної політики. Отже, поняття «економічна безпека» можна трактувати як результат державного впливу на формування умов стійкого розвитку економічної системи. Відтак чим вища стійкість розвитку національного господарства, тим буде більше забезпечена економічна безпека держави.

Виходячи зі зазначеного вище, видно, що прямий взаємозв'язок між поняттями «економічна безпека» і «сталий розвиток» дає змогу розширити галузь вивчення макроекономічних процесів. Отже, залежно від зміни стану стійкості національного господарства можна судити про забезпеченість її безпеки. Тому керівна система держави має можливість виробляти єдині узгоджені заходи, спрямовані на зміцнення безпеки і стабільності національного господарства [1, с. 112–113].

Протягом тривалого часу світове співтовариство, вивчаючи проблему ефективного розвитку економіки, асоціювало її з безперервним нарощуванням темпів економічного зростання. Особливо активно це стало виявлятися до середини ХХ століття. У той час з'являються дослідження, у яких стверджувалося, що подальше необмежене зростання продуктивних сил може призвести до негативних наслідків у соціально-економічній сфері й негативно вплинути на життя майбутніх поколінь. У них зазначалося заподіювання тяжкої шкоди екологічному середовищу, виснаження природних ресурсів і, як наслідок, скорочення обсягів виробництва. Сукупність досліджень, присвячених цій проблемі, сформували нову економічну теорію, що отримала назву стійкого розвитку. За своєю сутністю концепція стійкого розвитку закладає

основи такого господарювання, яке забезпечує раціональне та ефективне використання ресурсів, не завдаючи шкоди біологічному середовищу, тому передбачається органічна взаємодія економіки, суспільства й екології.

Таку модель у науковому світі почали називати класичною моделлю стійкого розвитку.

На початку ХХІ століття стали висловлювати ідеї розширення класичної моделі стійкого розвитку, доповнюючи її новими агрегованими елементами. Насамперед пропонується ввести до складу моделі такі елементи, як наука й інституційне середовище (органи державної влади та управління).

Наука повинна сприйматися як важливий компонент моделі стійкого розвитку. Це обґрунтовується тим, що вона має особливе значення у створенні методологічної й технічної основи для трансформації економічної системи.

Водночас технічний потенціал, як і сама наука, також важливий для формування ефективно функціонуючої національної економіки, тому формування органічного розвитку неможливе без створення умов для випереджального розвитку науки й техніки. Отже, включення елемента «наука і техніка» у модель стійкого розвитку є необхідним [2].

Водночас для реалізації заходів і завдань стійкого розвитку, а також забезпечення гармонійної взаємодії всіх елементів необхідне створення дієвого інституціонального середовища. З іншого боку, економічна система за своєю природою розвивається динамічно. У зв'язку з цим відбувається системне порушення економічних зв'язків. Отже, потрібне втручання інституційних структур, поданих органами державної влади й управління, для забезпечення гомеостазу системи та збалансованості макроекономічних процесів. Інститути за своєю природою довготривалі, вони створюють стабільність і роблять очікування людей передбачуваними. Тому елемент «інститути» необхідно включити в структуру моделі стійкого розвитку.

Таблиця 1

Перетин структурних елементів економічної безпеки та стійкого розвитку

Група	Елементи	Економічна безпека	Стойкий розвиток
1	Захищеність, готовність, загальний імунітет держави		
2	Суверенітет, незалежність, самостійність, проведення державної політики в різних галузях		
3	Стабільність, стійкість, збалансованість, рівновага економічної системи		
4	Забезпеченість, достатність, добробут народонаселення		
5	Оновлення, удосконалення, розширення технічного розвитку економіки й державного управління		
6	Розвиток, прогресія, модернізація, досягнення, трансформація науки, державної політики, інститутів влади та економічної системи		
7	Здатність, можливість, конкурентоспроможність національного господарства		
8	Результативність, ефективність економічної системи		
9	Сукупність, цілісність геополітичного й економічного простору		
10	Збереження, гармонійність, обмеженість природних і соціальних систем		

Виходячи із зазначеного вище, класична модель стійкого розвитку доповнюється двома новими елементами: «наука й техніка» та «інститути». Графічно п'ятиелементна модель стійкого розвитку подана у вигляді пересічних еліпсів на рисунку 1.

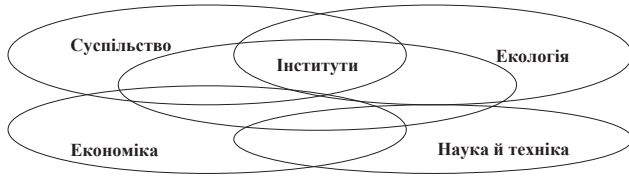

Рис. 1. П'ятиелементна модель стійкого економічного розвитку

З рисунка 1 видно, що для досягнення стійкого розвитку необхідне поєднання всіх елементів моделі. Країни, що виконують умови гармонійного поєднання елементів стійкого розвитку, будуть розташовуватися ближче до центру фігури, тоді як країни, котрі менш збалансовано здійснюють взаємодію елементів, розташовуються далі від центру, що свідчить про зниження ступеня забезпеченості їх економічної безпеки.

Пропонована п'ятиелементна модель стійкого розвитку може бути використана для комплексного оцінювання змін економічної безпеки. Це обґрунтовано тим, що аналіз охоплюватиме не тільки економічну, соціальну й екологічну складові моделі стійкого розвитку, а й такі елементи, як рівень науково-технічного розвитку та функціонування керівної системи. Усе це дасть змогу державі приймати більш обґрунтовані й точні рішення, спрямовані на зміцнення безпеки національного господарства.

Наявні на сучасному етапі розвитку вітчизняні системи оцінювання економічної безпеки потребують певних доопрацювань. Це зумовлено насамперед тим, що вони розроблялися в період трансформації економічної системи. Крім цього, у вітчизняних системах оцінювання економічної безпеки не розглядалися такі елементи моделі стійкого розвитку, як «екологія» та «інститути». Тому актуальним є питання визначення показників оцінювання цих елементів. Для вдосконалюючи системи індикаторів економічної безпеки, на нашу думку, доцільно керуватися моделлю стійкого розвитку. Ця умова надасть можливість визначити необхідні й відсутні показники для аналізу кожного елемента моделі.

Аналіз методик оцінювання економічної безпеки засвідчив, що кількість оцінних показників, запропонованих для кожного елемента моделі стійкого розвитку, різний. Елемент «економіка» поданий досить великою кількістю показників, при цьому майже всі індикатори є значущими під час характеристики безпеки стійкого розвитку національного господарства. Тому щодо цього елемента вводити нові індикатори в дослідженні не пропонується [3, с. 23–25].

Елемент «суспільство» у вітчизняних системах оцінювання поданий незначною кількістю

показників, проте всі вони важливі для оцінювання рівня соціального розвитку. Серед запропонованих індикаторів є такий, як «тривалість життя населення, років». За своєю сутністю він є допоміжним і повинен розглядатися в сукупності з важливим інтегральним показником «коефіцієнт природного приросту (убутку) населення». Зумовлено це тим, що виникає двояке читання результатів під час розрахунку індикаторів. За тенденції скорочення населення спостерігається сповільнене зменшення кількості суспільства й у перспективі виникає загроза поступового порушення рівноваги економічної ситуації. У разі зростання коефіцієнта природного приросту населення можна говорити про підтримання безпечного стану.

Елемент «наука й техніка» у вітчизняних системах оцінювання економічної безпеки поданий незначною кількістю індикаторів, причому наявний набір характеризує виключно наукову сторону, а напрям «техніка» не розглядається. Технічний потенціал економічної системи визначає її можливості у виробничому процесі. Технічний стан національної економіки характеризується такими параметрами, як коефіцієнти стану основних фондів: оновлюваність, вибуття і знос. Індикатори характеризують ступінь інтенсивності заміни морально застарілого обладнання на більш прогресивну техніку. Незважаючи на відсутність коефіцієнтів основних фондів у вітчизняних системах оцінювання економічної безпеки, вони є необхідними. Зумовлено це тим, що насамперед вони в системі оцінювання економічної безпеки будуть характеризувати можливості створення випереджального інноваційного розвитку національної економіки.

Наявність новітньої техніки ще не означає, що економіка є захищеною. Крім розвинутого технічного потенціалу, також необхідне своєчасне оновлення і приплив наукових кадрів. Аналіз пріоритетних цілей і завдань розвитку в цій галузі засвідчує, що важливим індикатором є «питома вага дослідників у віці до 39 років у загальній кількості дослідників». Цей параметр необхідно включити в систему оцінювання економічної безпеки, тому що, з одного боку, він описуватиме тенденцію зміни частки молодих наукових кадрів, здатних працювати з інноваційною технікою і зберегти попередній досвід розроблень, у загальній кількості наукових кадрів; з іншого боку, дасть змогу аналізувати хід державних дій щодо досягнення довгострокової мети – формування умов для залучення молоді у сферу науки.

Досягнення поставлених цілей у галузі науки й техніки є важким завданням, якщо не здійснюватиметься на достатньому рівні фінансування науки. Тому важливим макроекономічним показником є «витрати на наукові розроблення та дослідження» у відсотках до ВВП, який пропонується використовувати в системі оцінювання економічної безпеки.

Елемент «екологія», як було зазначено вище, не розглядався у вітчизняних системах оцінювання економічної безпеки. Виходячи з програмних документів та індикаторів, відображених у них, пропонується щодо елемента «екологія» моделі стійкого розвитку включити в систему оцінювання економічної безпеки низку індикаторів: обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, тонн на млн грн ВВП; кількість міст із високим і дуже високим рівнем забруднення атмосферного повітря, од.; рівень витрат на охорону навколишнього середовища, % до ВВП; частку використаних і знешкоджених відходів виробництва споживання, %. Сукупність запропонованих індикаторів достатньою мірою характеризуватиме напрями змін екологічного середовища. У разі стабілізації результатів показників або їхнього зниження буде спостерігатися тенденція поліпшення екологічного середовища.

Оцінювання елемента «інститути» виходить із показників ефективності прийняття рішень державними органами влади й управління. При цьому існує дві групи оцінних показників: показники, що безпосередньо оцінюють діяльність управлінської системи та її співробітників, показники, які характеризують вплив прийнятих органами державної влади й управління рішень на стан соціально-економічної системи, відображаються в досягнутих статистичних показниках [4].

Серед першої групи параметрів, що оцінюють керівну систему, пропонується застосовувати такі індикатори: частка виконуваних рішень у кількості прийнятих рішень органів державної влади й управління за певний період; частка виконаних у строк управлінських рішень у загальній кількості прийнятих рішень. Елемент «інститути» моделі стійкого розвитку має недостатню кількість індикаторів. Тому доцільно внести низку додаткових показників, які також характеризуватимуть такі елементи моделі стійкого розвитку, як «суспільство», «екологія» та «наука й техніка».

Сучасний розвиток світового співтовариства наочно засвідчує, що висока частка безробітної молоді є джерелом загрози порушенню безпеки держави й може виражатися в активних протестних виступах. Отже, важливо оцінювати цю загрозу та ймовірність її настання з боку суспільства. Виходячи з цього, у межах дослідження нами пропонується використовувати індикатор соціального ризику, який розраховувати як частку безробітних молодих спеціалістів щодо загальної кількості безробітних.

Для забезпечення гідного екологічного середовища передусім необхідно зниження рівня викидів у навколишнє середовище. Найбільш чітка залежність виявлена між якістю навколишнього середовища й респіраторними захворюваннями. При цьому до групи ризику насамперед потрапляють діти, тому в систему оцінювання економічної безпеки пропонується ввести індикатор рівня дитячої смертності

від респіраторних захворювань за стандартною класифікацією хвороб на сто тисяч дитячого населення віком 0–14 років.

При реалізації державної програми вітчизняного розвитку науки й техніки пропонуємо використовувати цільовий індикатор «відношення середньої заробітної плати наукового працівника до середньої заробітної плати по країні». Він характеризує ефективність реалізації заходів державної політики, спрямованих на модернізацію наукового сектора. Зважаючи на це, на нашу думку, доцільно включити його в систему оцінювання економічної безпеки.

Виділені та запропоновані індикатори оцінювання економічної безпеки в сукупності становлять систему, що відповідає моделі стійкого розвитку, характеризуючи її складові. Сформований склад показників оцінювання економічної безпеки може бути використаний органами державної влади та управління для більш глибокого аналізу забезпеченості економічної безпеки стійкого розвитку національного господарства.

Висновки. Отже, проблеми забезпечення економічної безпеки не існують самі по собі. Обґрунтовується це тим, що вони є похідними від завдань економічного розвитку на кожному етапі функціонування суспільства. Виражається це передусім у формуванні державної політики, спрямованої на утримання економічної системи в стійкому стані. Однак вплив негативних факторів на стан національного господарства може порушити її системні зв'язки і призвести до кризових явищ. У цей період особливо гостро постає питання забезпечення економічної безпеки. У зв'язку з цим теорія економічної безпеки тісно пов'язана з концепцією стійкого розвитку. На сьогодні відносно невелика кількість вітчизняних теоретичних і методичних розроблень присвячена вивченню економічної безпеки, але практично вони відсутні в концепції стійкого розвитку. Отже, на сучасному етапі питання консолідації та концептуального закріплення безпеки і стійкості залишається відкритим, що обґрунтовує актуальність подальшого вивчення поставленої проблеми.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально виробничих систем / [Н.В. Караєва, Р.В. Корпан, Т.А. Коцко та ін.] ; заг. ред. І.В. Недіна. – Суми : Унів. кн., 2008. – 383 с.
2. Судакова О.І. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва / О.І. Судакова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : в 9 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. VIII. – 2007. – Вип. 231. – С. 1652–1661.
3. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування ; кер. проекту В.М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
4. Красовська Н.С. Регулювання поведінки економіко-екологічних систем на принципах сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 / Н.С. Красовська ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.